

نورعلی برومند، استاد برجسته گروه موسیقی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران

محمد رضا لطفی

آموزش موسیقی سنتی ایران در دوران معاصر در سایه همت سه استاد بی نظیر زمان مرحوم عبداللهدوانی، مرحوم نورعلی برومند و علی اکبر شهنازی پا گرفته است و هر یک از این استادان شاگردان زیادی را پرورانده اند و به جامعه تقدیم کرده اند. این سه استاد ناقل سه ردیف معتبر به نسل جوان خود بوده اند. ردیف آوازی متکی بر ردیف علی خان نایب السلطنه و میرزا حسینقلی، ردیف مرحوم میرزا عبدالله و ردیف مرحوم میرزا حسینقلی. اگر این سه استاد و مرحوم ابوالحسن صبا متعهدانه تمام عمرشان را صرف آموزش ردیف های سنتی ایران نمی نمودند، ردیف موسیقی که غنی ترین پشتوانه فرهنگ موسیقی این مرزبوم است دستخوش فراموشی و اضمحلال می گردید. از زندگی و تأثیر تاریخی استاد نورعلی برومند بر روند و تکامل موسیقی در دوران معاصر به جز چند سطری از مرحوم روح الله خالقی در سرگذشت موسیقی ایران و شرح حالی از پرفسور برونوتل باقی نمانده است.

با این که مرحوم روح الله خالقی در این باره وعده داده بود تا در جلد سوم کتاب خود از زحمات و تأثیر ایشان بر سرنوشت موسیقی به تفصیل صحبت کند، اما عمر کوتاه وی این امکان را به او نداد. با توجه به این مطالب است که اینجانب وظیفه شاگردی خود می دانم تا زندگینامه استاد را با تحلیل مختصری از شیوه نوازندگی و نگرش ایشان به موسیقی سنتی ایران در اختیار دوستداران این هنر قرار دهم.

زندگی نامه:

نورعلی برومند به سال ۱۲۸۵ (ه.ش) در تهران متولد شد. پدرش میرزا شفیق خان از جواهرشناسان هنرمند و اهل ذوق بود که علاقه وافری به موسیقی ایرانی داشت. معاشرت موسیقی دانان برجسته ای چون سماع الحضور (استاد سنتور)، درویش خان (استاد تار و سه تار)، طاهرزاده (استاد آواز و...) به منزل برومند بزرگ باعث شد تا از ابتدای طفولیت نغمات موسیقی ایرانی در گوش نوری کوچک مؤثر افتد.

«همیشه در باغ منزلمان عده‌ای از هنرمندان بنام، به اجرای موسیقی می‌پرداختند، من که بچه کوچکی بودم از این نغمات لذت می‌بردم و در من تاثیر بسیاری می‌نمود. پدرم عادت داشت هر سال در فصل باز شدن شکوفه‌های گل محمدی مهمانی بزرگی را به نام گل‌ریزان به افتخار مرحوم ظهیرالدوله تدارک ببیند. این معاشرت‌ها برای من که طفل کوچکی بودم بسیار دل‌انگیز بود، من از همان دوران کودکی صدای ساز در گوشم بود و از نواختن ضرب لذت می‌بردم و به همین خاطر گلدانی را پوست کشیده و به تمرین پرداختم.»

همانگونه که استاد نقل می‌کند، آشنائی و علاقه او به موسیقی و نوازندگی ضرب، میرزا شفیق‌خان را بر آن داشت تا نوری را در پانزده سالگی برای تعلیم به درویش‌خان بسپارد. نورعلی برومند حدود سه سال نزد درویش‌خان ردیف‌های اولیه را آموخت، سپس برای ادامه تحصیل راهی اروپا شد. در آلمان در جوار تحصیل مدت دو سال به آموختن پیانو پرداخت و اصول نت‌خوانی فرنگی را فراگرفت. وی پس از دریافت دیپلم به ایران بازگشت. یک سال بعد بر آن شد تا از نو به کار آموختن موسیقی نزد درویش ادامه دهد اما دیگر استاد در قید حیات نبود و اجباراً نزد موسی معروفی که از شاگردان برجسته درویش بود تعلیم گرفت و پس از دوره کوتاهی برای ادامه تحصیل و شرکت در دانشکده طب راهی اروپا شد. استاد برومند در سال ۱۹۳۶ میلادی برای همیشه به ایران بازگشت و متأسفانه در اواخر دوران تحصیل طب عارضه چشمی برایش به وجود آمد که باعث نابینائی او گردید. از این دوران به بعد زندگی برومند وقف موسیقی ایرانی شد و در طول زندگی پربارش به آموختن و آموزاندن موسیقی پرداخت.

«زندگی من از تاریخ فوت پدرم که تقریباً با آخرین مراجعتم توأم بود بسیار تغییر کرد، چرا که دیگر بینائی خود را از دست داده بودم و به این خاطر با دنیای موسیقی بیشتر خلوت نمودم و همین خلوت دل‌بود که مرا به موسیقی واقعی نزدیکتر کرد و یار و همدم تنهایی من شد.»

نورعلی برومند پس از فراگیری تار نزد درویش‌خان به آموختن سه تار نزد صمصام‌الدوله که از شاگردان و دوستان درویش بود پرداخت و پس از آن نزد مرحوم ابوالحسن صبا، فروتن، حسین هنگک‌آفرین ضربی‌ها، پیش‌درآمدها و رنگ‌ها و قطعات قدیمی را آموخت.

برومند پس از شنیدن سنتور حبیب سماعی شیفته این ساز شد و با مشقت فراوان مدت چهارده سال نزد ایشان به آموزش پرداخت که با توجه به اخلاق تند حبیب این ممارست کار دشواری بود.

در خلال تعلیماتی که از حبیب‌سماعی می‌گرفت مدتی را نیز اختصاص به فراگیری ضربی‌ها از رضا روانبخش داد و چندین سال نیز از محضر استاد عبدالله دوامی کسب فیض کرد. از آن‌جا که سه استاد ردیف‌دان میرزا عبدالله، میرزا حسینقلی و درویش‌خان دیگر در قید حیات نبودند، برومند به راهنمایی حاج آقا محمد ایرانی بر آن شد تا کلیه ردیف‌ها را نزد اسماعیل قهرمانی که از شاگردان ممتاز و خلیفه میرزا عبدالله بود فراگیرد.

«مرحوم قهرمانی هفته‌ای دو بار به منزل ما می‌آمد و ما با هم ردیف میرزا عبدالله را کار می‌کردیم و این عمل سالیان دراز به طول انجامید. من این ردیف‌ها را روی نوار ضبط کرده محفوظ می‌داشتم. البته باید بگویم که آن موقع اسماعیل قهرمانی بسیار پیر بود و مضراش به سختی شنیده می‌شد. من با ممارست فراوان آن‌ها را تنظیم کرده و ردیف موسیقی تنظیمی را تهیه و تدوین نمودم که متکی بر ردیف میرزا عبدالله است.»

استاد اسماعیل قهرمانی در انتهای نوار ضبط شده ردیف‌ها در تأیید گفته‌های برومند چنین اظهار می‌دارد:

«گرچه نورعلی پیش اساتید قدیم کار کرده است، از من خواست تا ردیف مرحوم میرزا عبدالله را کار کنیم و من آن چه داشتم در طبق اخلاص به ایشان تقدیم کردم.»

اساتیدی که نورعلی برومند نزدشان تعلیم گرفت، به ترتیب چنین است:

۱) درویش‌خان، ۲) مصمصام‌الدوله، ۳) ابوالحسن صبا، ۴) حبیب‌سماعی، ۵) رضا روانبخش، ۶) عبدالله دوامی، ۷) اسماعیل قهرمانی، ۸) حاج آقا محمد ایرانی، ۹) سیدحسین طاهرزاده.

به جز این افراد، صاحب نظران دیگری نیز بوده‌اند که نورعلی برومند از محضر آن‌ها استفاده نموده است.

برومند طی دوران حیاتش در فعالیتهای زیر شرکت سازنده و مؤثر داشته است:

۱) تأسیس بخش موسیقی سنتی گروه موسیقی دانشکده هنرهای زیبا با عنوان کرسی استادی دانشگاه تهران.

۲) تأسیس مرکز حفظ و اشاعه موسیقی و تدریس در آن.

۳) همکاری با مرحوم روح‌الله خالقی در تدوین کتاب سرگذشت موسیقی ایران.

۴) تشکیل آزمون باربد.

۵) ضبط ردیف میرزا عبدالله جهت تکثیر برای هنرجویان و هنرآموزان که هم‌اکنون

در آرشیو صدا و سیما جمهوری اسلامی موجود است.

۶) ضبط ردیف‌های طاهرزاده با صدای خود ایشان به همراهی سه‌تار استاد.

- (۷) جمع‌آوری تصانیف و اشعار آن و ضبط آثار قدیمی.
 (۸) تربیت شاگردان دوران لیسانس موسیقی دانشگاه تهران.

شیوه نوازندگی و نگرش استاد به موسیقی سنتی ایران

شیوه نوازندگی استاد نورعلی برومند در پیوند با شیوه میرزااحیسنقلی و میرزا - عبدالله و سماع‌الحضور شکل و قوام یافته است. استاد، تار و سه‌تار و سنتورنوازی را از شاگردان ایشان چون درویش و صبا و حبیب‌سماعی به صورت سینه به سینه فراگرفت. از آن جا که هیچ‌یک از شاگردان این مکاتب جدا از خلاقیت فردی خویش در شیوه متأخرین تغییری پدید نیاورده بودند برومند را می‌توان تنها وارث و اشاعه دهنده این مکاتب دانست. با تسلطی که استاد به ردیف‌های قدیمی ایران داشت انتخاب جملات و تداوم و ساختمان بداهه‌نوازش همچون آوازی باصلاحت در شنونده حرفه‌ای مؤثر می‌افتاد. شفافیت نت‌ها، تداوم ریز، استفاده از مضراب‌های چپ و راست، تنوع تحریر و به کار-گیری تمامی تکنیک‌های قدیمی مجموعه یک پارچه‌ای را به وجود می‌آورد که حذف یک فراز یا حتی یک مضراب ساز استاد از آن امکان پذیر نبود. اصولاً در سنت موسیقی اصیل ایرانی کسانی قادر به تنظیم ردیف می‌شدند که در مرمت و بازسازی و افزودن گوشه‌ها و حالت‌های جدید تسلط کافی داشتند و نورعلی برومند استادی از این دست بود.

یکی از بحث‌های همیشگی استاد با نوازندگان و خوانندگان معاصر در این مقوله بود، خوب به خاطر دازم هنگامی را که با محمدرضا شجریان و مجیدکیانی نزد استاد کار می‌کردیم. با این که شجریان و کیانی در آن هنگام از اعتبار والائی برخوردار بودند، اما با آموختن شیوه طاهرزاده و حبیب‌سماعی دنیای نوی به رویشان گشوده شد که برای تداوم موسیقی سنتی ایران پراهمیت است. برومند در یکی از این جلسات از قول مرحوم طاهرزاده نقل می‌کرد که جمله‌بندی آواز و ساز باید همچون نشانیدن نگین جواهر از آن-چنان دقت و نظمی برخوردار باشد که بتواند در عین حال ذوق‌شنونده را از نظرزیباشناسی موسیقی پرورش دهد. شیوه برومند در تدوین موسیقی به صورت شفاهی بدون استفاده از نت بود. استاد به این مسأله اهمیت زیادی می‌داد. او عقیده داشت نت موسیقی از چنان امکانی که بتواند تمامی ظرافت‌ها و حالت‌ها را بیان کند برخوردار نیست و رشد هنر شرق همواره در گرو آموزش نزد استاد به شیوه سنتی است و همنشینی با استاد و شنیدن ساز او امر انتقال حسی را تسریع و خلاقیت را افزون می‌کند.

استاد برومند در یکی از سخنرانی‌های خود در مورد موسیقی سنتی ایران اظهار می‌دارد که موسیقی سنتی ایران، و به طور کلی موسیقی شرقی، بیان‌کننده عرفان و فلسفه

شرق است. همان گونه که درك شعر فارسی برای اروپائیان با توجه به زبان و فرهنگشان دشوار است، درك موسیقی ایرانی نیز سهل تر از درك سمبلها، اشارات و ایماژها و تخیل-های شعری نیست. آئیت و پیچیده بودن روند آفرینشگری در ذهن هنرمند این دیار امری ساده نبوده و نیست و جا دارد به این پیچیدگی روند آفرینش هنری در شرق، خاصه بداهه-پردازی در موسیقی ایرانی، توجه شود.

از آن جا که استاد برومند به سبب دلزدگی از شرایط تاریخی و رواج فرهنگ استعماری در جامعه گوشه گیری را برگزیده بود، تجربه ها و نظرگاه های او درباره موسیقی در جامعه رواجی نیافت. اما نورعلی برومند در برهه ای از تاریخ موسیقی ایران با آموزش صحیح توانست شاگردان شایسته ای را تربیت نماید. در زیر ارزش های ساز استاد را که نشانگر عمق و پیچیدگی تکنیک اوست فهرست وار برشمرده ایم.

(۱) جمله بندی.

(۲) تداوم ریز و تك ریزها.

(۳) ترکیب و انتخاب راست و چپ در جمله ها.

(۴) تکیه با مضرب های مختلف.

(۵) تنوع تحریرها و استفاده از مضرب سینته مال.

(۶) استفاده از دارب و شلال.

(۷) استفاده از سکوت های بین جمله ها.

(۸) بهره گیری از ردیف آوازی خاصه شیوه طاهرزاده.

(۹) اهمیت دادن به ضرب قطعه ها و ردیف ها.

(۱۰) بداهه نوازی بر پایه ردیف.

(۱۱) اهمیت دادن به جواب آواز و همراهی با ضرب.

(۱۲) اندیشیدن به هنگام خلاقیت و تمرین و ممارست در آن.

با توجه به حجم فعالیت مستمر استاد در طول بیش از ۳۵ سال، آن هم در مقطعی که موسیقی اصیل ایرانی زیر فشار روزافزون موسیقی مطربی قرار داشت، اهمیت کار این استاد بزرگ به خوبی مشهود است. استاد برومند هنگامی از ارزش های موسیقی اصیل ایرانی سخن به میان آورد که بازار طرب و اهمیت دادن به موسیقی مبتذل غربی و شرقی در اوج خود قرار داشت. در همین حال استاد برومند معتقد بود که نباید گذاشت موسیقی اصیل ایرانی دستخوش غرب زدگی شود. با این که همواره از تجدد طلبی بر پایه اصالت موسیقی دفاع می کرد، اما همواره شاگردان و دوستانش را متوجه این خطر می نمود که فلسفه موسیقی ایرانی و اروپائی بایکدیگر تفاوت دارد و از در آمیختن کورکورانه این دو همواره وحشت داشت. استاد نورعلی برومند برخلاف شیوه معاصران نه تنها نوازنده ای شایسته، که دانشمند و ردیف دانی ارجمند نیز بود.

نورعلی برومند در بهمن ۱۳۵۶ در سن ۷۱ سالگی بر اثر سکته قلبی زندگی را بدرود گفت و تمامی اهل هنر خاصه شاگردان خود را دردمند نمود. پیکر شادروان نورعلی برومند در جوار هنرمندان بزرگی چون طاهرزاده، ابوالحسن صبا، درویش خسان و... در قبرستان ظهیرالدوله در مقبره خانوادگیش به خاک سپرده شد. روانش شاد.